

Daniel Krzysztof Nowak

Uniwersytet Rzeszowski

Uście Ruskie w latach 1785-1789 w świetle Metryki Józefińskiej

Резюме

Устя Руске в роках 1784-1789 на основі Йосифляньской Метрики
В сесій статі проведена остала характеристика Устя Руского в другій половині вісімдесятих років XVIII століття. Возникла она на основі першого ґрунтового катастру Галиції, тзв. Йосифляньской Метрики місточка Устя Руске, находячого ся в полудньовій части товдышнього дукляньского бецирку (циркулу), в Бескіді. Характеристика місточка в тым періоді може быти принимана як примір специфічного характеру заселеной през лемківску соспільніст місцевости, што бере ся з того, же на цілій праві обшыри товдышньої Лемковины фунгувала подібна ґаздівска система. Напочатку в статі проведено загальну характеристику ключа дібр з сідибом в Устю Рускым званого товды домініюм а тіж приближено найважнійшы sprawy звязаны з опрацюваньом Йосифляньской Метрики. Пак сконцентровано ся на двох важных справах. Перша односила ся до землі пониманой головні як велькіст рільного або лісового ґрунту, в тым поділу Устя Руского на рілі, їх велькіст, велькіст находячых ся на них парцель, їх категорії під оглядом рільных культур і категорій хоснуватели, до яких належали. Друга част статі представлят продуктивніст землі в тым періоді, то значыт систему ей обрабляня, позыскуваных плодів в виді зерна і сіна а в однесію до лісів – позыскуваного дерева і їх грошової вартости.

Ключовы слова: Йосифляньска Метрика, ґрунтовой катастер, обрабляня землі, Лемковина, Устя Руске

Abstract**Uście Ruskie (1785-1789) in the View of the First Galician Cadaster**

The article focuses on the description of Uście Ruskie in the second half of the 1780s. The study is based on the fragment of First Galician Cadaster illustrating Uście Ruskie, a small town situated in Beskid Niski, in the southern part of Dukla district. The depiction of the town in this period of time may be viewed as an example of a place populated by Lemkos, as the whole region inhabited by this group of people was characterized by the same economic system. First, the text generally presents the domain of Uście Ruskie and covers some selected introductory aspects correlated with the First Galician Cadaster. Next, it moves to two vital issues, the first one being the land. Here, the land is understood as an area of soil or forest, and the study presents the division of Uście Ruskie into leas and discusses their size, the area of their plots as well as their categorization in terms of owners and land development. The second part of the text moves to the productivity of land in the discussed period of time, its cultivation, gathered agricultural produce (grain and hay from fields, and wood from forests) and their value.

Keywords: First Galician Cadaster, cadaster, agriculture, Lemkovyna, Uście Ruskie

Uście Ruskie (obecnie Uście Gorlickie) w okresie staropolskim posiadało prawa miejskie i jako jedno z nielicznych miast południowej Polski zamieszkiwane było przez ludność łemkowską. W 1772 r. wraz z południowymi ziemiami I Rzeczypospolitej znalazło się w granicach monarchii habsburskiej. W okresie przedrozbiorowym Uście Ruskie należało administracyjnie do województwa krakowskiego i powiatu bieckiego. W 1773 r. w wyniku reformy administracyjnej dokonano podziału Galicji na 6 cyrkulów, które z kolei dzieliły się na dystrykty. Miasteczko to znajdowało się wtedy w cyrkule pilzneńskim i dystrykcie bieckim, a po zmianach administracyjnych z 1775 r. i zmniejszeniu liczby dystryktów z 59 na 9 w cyrkule pilzneńskim i dystrykcie z siedzibą w Tarnowie (Barwiński 1935, 62-64). Ostatecznie, w wyniku kolejnych reform administracyjnych z lat 1782-1784 zostało włączone w granice cyrkulu dukielskiego (siedzibę którego w 1791 r. przeniesiono do Jasła) i w jego obrębie znajdowało się aż do 1860 r. (*Continuatio edictorum* 1782, 24-30).

Aż do końca lat 60. XIX w. niższą jednostką administracyjną od okręgów i cyrkulów były dominia, czyli ziemie skupione w ręku jednego właściciela. Były to jednostki odpowiedzialne m.in. za pobór podatków, nadzór nad ludnością żydowską, rozstrzyganie w pierwszej instancji spraw cywilnych oraz śledztwa w sprawach karnych.

Jedno z 2558 dominiów Galicji położone było w Uściu Ruskim, a w jego skład wchodziły dodatkowo wsie: Kwiatów, Smerekowiec i Przysłup (Falniowska-Gradowska 1982, 134-135). Dominium to sąsiadowało z siedmioma innymi: od północy z dominium Szymbark (granica ze wsiami Klimkówka, Kunikowa i Nowica), od północnego wschodu z dominium Gorlice i należącą do niego wsią Rychwałd, i z dominium Biecz, do którego należała wieś Małastów. Od wschodu graniczyło z należącymi do dominium Kobylanka wsiami Gładyszów i Ług, natomiast od południa ze wsią Skwirtne należącą do dominium Regietów i wsią Hańczowa znajdującą się w granicach dominium Ołpiny. Od zachodu przebiegała granica z położonymi w cyrkule sądeckim wsiami Czarna i Stawisza, należącymi do dominium Muszyna.

Tab. 1. Powierzchnia, ludność i zabudowa dominium Uście Ruskie w latach 1785-1789¹

Miejscowość	Powierzchnia			Liczba domów		Ludność w 1786 r.
	morgi	sążnie ²	ha	w 1786 r.	w 1789 r.	
Kwiatów	1019	1040	585,69	30	31	217
Przysłup	648	1181	372,64	26	27	154
Smerekowiec	2766	1182	1589,21	107	106	692
Uście Ruskie	3719	787	2140,43	86	91	585
Ogółem	8154	990	4687,97	249	255	1648

Dominium Uście Ruskie obejmowało tylko cztery miejscowości, jednak pod względem powierzchni zajmowało 12 miejsce w cyrkule dukielskim (na 128 takich jednostek). Pod względem liczby ludności wypadało nieco gorzej, gdyż zajmowało 34 miejsce w cyrkule. To samo miejsce zajmowało pod względem liczby zlokalizowanych na jego terenie domów.

¹ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Archiwum Narodowe w Krakowie, Teki Antoniego Schneidra, sygn. TSchn. 1811, s. 86 (liczba domów i ludność w 1786 r.); Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (dalej CDIAL), fond 146, opis 81, sprawa 18, ark. 50 (liczba domów w 1789 r.) oraz fond 19, opis 2, sprawy 210-213 (powierzchnia).

Oprócz wprowadzenia nowych podziałów administracyjnych, zaborca przeprowadził w Galicji wiele innych reform. Jedną z nich było wykonanie katastru gruntowego. Warto dodać, że w okresie staropolskim, oprócz służących do poboru podatków rejestrów podatkowych, które miały charakter ogólnikowy, nie istniały szczegółowe rejestry dotyczące wielkości użytkowanej ziemi. Zanim wprowadzono nowy kataster, w celu pobierania podatków 22 grudnia 1772 r. nakazano dominiom wykonanie fasji, czyli oświadczeń właścicieli ziemskich, w których zawarte miały być informacje o wielkości posiadanego przez nich oraz ich poddanych areału, wysokości zbiorów, rodzaju powinności wynikających ze stosunku poddańczego oraz inwentarza gospodarskiego (*Edicta et Mandata* 1772, 22-26). Ze względu na to, że oświadczenia te nie były właściwie przez nikogo kontrolowane, dane w nich zawarte były zazwyczaj zaniżone.

Z tego powodu 12 kwietnia 1785 r. wprowadzono kataster zwany powszechnie Metryką Józefińską (nazwa pochodzi od imienia władcy Austrii Józefa II), w którym pomiary miały być wykonywane przez dominia przy współudziale poddanych, a całość prac podlegała kontroli władz cyrkułu (Styś 1932-1933, 57-92; Rozdolski 1962, 295-345; Nowak 2021, 23-36). Takie pomiary rozpoczęto w 1785 r., a ukończono ostatecznie w 1788 r. Wszystkie zasady opracowywania katastru zawierał *Uniwersał co się nowego fassjonowania tycze* (*Continuatio edictorum* 1785, 59-61) oraz dołączona do niego instrukcja znana jako *Informacja* (*Continuatio edictorum* 1785, 61-76).

Prace związane z opracowaniem tego katastru zaczynały się od opisanie granic każdej miejscowości. Następnie dokonywano podziału wyznaczonych obszarów na niwy, czyli części ograniczone różnego rodzaju przeszkodami naturalnymi. Po tej czynności opracowywano dokument dotyczący zasad uprawy ziemi na terenie danej miejscowości, który był podstawą do oszacowania zbiorów zboża i siana oraz wyrębu drewna w lasach. Kolejnym krokiem były pomiary ziemi, czyli określenie wymiarów poszczególnych pól oraz wpisanie danych do księgi pomiarowej, w której znalazły się informacje na temat imienia i nazwiska użytkownika ziemi, kultury rolnej i powierzchni oraz szacunkowych zbiorów zboża za trzy lata, a także siana i drewna za rok. Jednostką miary do określenia powierzchni ziemi, jaką zastosowano w Metryce Józefińskiej, była dolnoaustriacka morga (1 morga = 5754,64 m², tj. 57,54 ara), która dzieliła się na 1600 sążni kwadratowych (1 sążeń kwadratowy = 3,59 m²) (Linden 1840, 412).

Zbiory z pól ornych w metryce wykazywano jedynie dla czterech zbóż, tj. pszenicy, żyta, jęczmienia i owsa. W przypadku uprawiania innej rośliny jej

plon przeliczano na te cztery podstawowe zboża. Wysokość plonów zboża podawano w korcach (1 korzec = 122,97 litra), które dzieliły się na 64 półgarnce (1 półgarniec = 1,92 litra).

Z użytków zielonych zbierano siano słodkie, siano kwaśne i potraw, czyli siano drugie. Przy sianie jednostką miary służącą do określania jego wagi były cetnary (1 cetnar = 56 kg), które dzieliły się na 100 funtów (1 funt = 0,56 kg). Przy szacowaniu wyrębu drewna z lasu miarą był sąg (1 sąg = 6,82 m³) zwany też sążniem sześciennym, który dzielił się na 216 stóp sześciennych (Gernrath 1825, 577).

Celem artykułu jest charakterystyka Uścia Ruskiego w drugiej połowie lat 80. XVIII w. na podstawie wymienionego powyżej katastru gruntowego. Dokumenty, z których korzystałem, znajdują się w Centralnym Historycznym Archiwum Państwowym Ukrainy we Lwowie (ukr. Центральний державний історичний архів України, м. Львів) w fondzie 19, opis 2, sprawa 210. Zawarte w nich dane zostały przepisane do odpowiedniego arkusza kalkulacyjnego, co pozwoliło skorygować zawarte w nich błędy, polegające głównie na wadliwym zsumowaniu danych na kartach księgi pomiarowej. Błędy dotyczyły przede wszystkim wyliczeń powierzchni poszczególnych parcel i były one znaczące, ponieważ po ich skorygowaniu zawarte w Metryce Józefińskiej sumariusze nie mogły być już wykorzystane. Opracowana przez mandataria Wincentego Kowalskiego dokumentacja była wykonana w sposób niedbały, wiele w niej przekreśleń (czasem nawet parokrotnych), podana numeracja parcel okazywała się błędna – wszystko to utrudniało rekonstrukcję faktycznych danych. Dopiero przeniesienie ich do wyżej wymienionego arkusza pozwoliło określić, które z nich są prawidłowe.

Dane zawarte w księdze pomiarowej Metryki Józefińskiej Uścia Ruskiego pozwoliły przeanalizować takie kwestie, jak powierzchnie niw, kultury rolne ziemi, areal parcel, kategorie nieruchomości ze względu na ich użytkowników oraz zbiory zboża, siana i drewna. Pozostałe dokumenty metryki wykorzystano do scharakteryzowania jakości ziemi, sposobu jej uprawy (systemu uprawy, liczby lat zmianowania upraw, ich rodzaju oraz wysokości zasiewów i plonu itp.) oraz wyliczenia wartości pieniężnej zbiorów.

Uście Ruskie we wspomnianym okresie może być traktowane jako przykład miasteczka specyficznego charakteru zamieszkanego przez ludność łemkowską. Zarówno Uście Ruskie, jak i pobliskie miejscowości znajdujące się w Beskidzie Niskim położone były w tzw. górskim regionie gospodarczym, który miał wiele charakterystycznych cech odróżniających go od położonego na

północ podgórskiego regionu gospodarczego. W tego typu miejscowościach, lokowanych przeważnie w odniesieniu do prawa wołoskiego, ze względu na położenie znacznej części pól na stromych zboczach górskich lub samych szczytach gór, mniejsze znaczenie miała uprawa roli, a przeważała hodowla owiec i bydła. Długie zimy i zalegający na górach śnieg praktycznie uniemożliwiały uprawę zbóż ozimych, takich jak pszenica i żyto. Właściwie jedynym zbożem, które na tych terenach uprawiano, był owies, dużo rzadziej siano, jęczmień. Przeważały tam użytki zielone pastwiska, łąki, obszary zakrzaczone oraz rozległe lasy. Cechą szczególną były niskie plony zboża i uprawianie go systemem trzyletniego zmianowania – przez dwa lata z kolei siano owies, a w trzecim roku pola były ugorowane.

Stosunkowo niewielką część na tym obszarze stanowiły grunty dominialne, czyli należące do dworu, ponieważ ziemia ta ograniczała się zazwyczaj do lasów i tylko czasami w jej obrębie znajdowały się niewielkie kawałki gruntu przypisane do arend lub młynów dworskich. Z takich miejscowości dwory czerpały dochody głównie z wyrębu lasów, w przeciwieństwie do regionu podgórskiego, w którym dochody pochodziły przede wszystkim z uprawy ziemi. Z tego powodu świadczenia ludności na rzecz pana były ograniczone do wszelkiego rodzaju świadczeń w naturze i pieniężnych albo robocizny w postaci odrobienia kilku dni w roku przy żniwach lub wyrębie lasu.

Jak wynika z wymienionego powyżej katastru, Uście Ruskie graniczyło z siedmioma wsiami: Hańczową, Stawiszą, Czarną, Klimkówką, Kunkową, Nowicą i Kwiatoniem. Informacje o obszarze, jaki zajmowała ta miejscowość, zawarte zostały w dokumencie *Opisanie granic*, który sporządzony został w lipcu 1787 r. Granica zaczynała się przy zbiegu Uścia Ruskiego, Kwiatonia i Hańczowej w lesie noszącym nazwę Bodni Łaz i przebiegała dalej w kierunku południowo-zachodnim do wsi Stawisza. Na tym odcinku, który miał długość 1649 sążni (3127 m), usypano w sumie 38 kopców granicznych. Warto dodać, że w tym okresie toczył się spór z Hańczową o obszar nazywany Kowalów. Sporna granica miała długość 741 sążni i usypano na niej w sumie 18 kopców. Od strony południowo-zachodniej Uście Ruskie graniczyło z wsią Stawisza położoną w cyrkule sądeckim. Długość tej granicy wynosiła 1997 sążni (3787 m) i wyznaczona została za pomocą 39 kopców. Od zachodu Uście Ruskie graniczyło z wsią Czarna i na tym odcinku, który miał długość 1448 sążni (2746 m), usypano 32 kopce graniczne. Na północnym zachodzie przebiegała granica z wsią Klimkówka (1187 sążni/ 2251 m), a od północy z Kunkową (1701 sążni/ 3226 m). Na granicy z pierwszą z tych wsi

usypano w sumie 25 kopców granicznych, z drugą – 38. Od północnego-wschodu Uście Ruskie graniczyło z wsią Nowica, ten odcinek granicy miał jedynie 942 sążnie (1786 m), ale znajdowały się na nim aż 33 kopce graniczne. Od wschodu Uście Ruskie graniczyło z Kwiatoniem. Była to najdłuższa granica, licząca w sumie 2461 sążni, czyli 4667 m. Na tym odcinku usypano 56 kopców granicznych.

Do wszystkich czynności związanych z pomiarem ziemi i określaniem średnich zbiorów zboża i siana powoływana była komisja pomiarowa, a pracom przewodniczył urzędnik dworski – mandatariusz. Mandatariuszem był, jak już wspomniałem, Wincenty Kowalski, a w skład komisji wchodził: Jacko Iwanczyn (wójt), Łukasz Chowaniec (przysiężny), Wasyl Kościelny (przysiężny) i Iwan Kowalczyk (przysiężny).

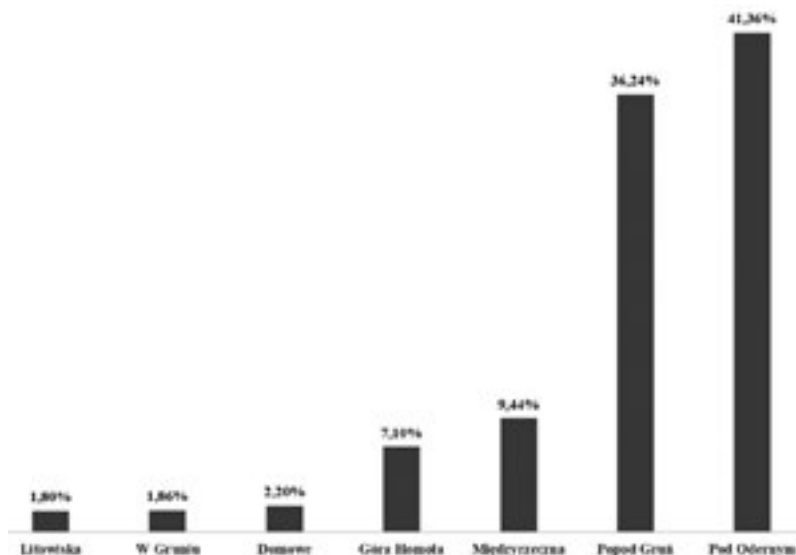
Rys. 1. Orientacyjne granice niw Uścia Ruskiego w latach 1785-1789²

² Źródło: Opracowanie własne na podstawie CDIAL: fond 19, opis 2, sprawa 210; fond 20, opis 2, sprawa 322 i Archiwum Państwowe w Przemyślu. Archiwum Geodezyjne Uście Ruskie, operaty: 1-11.

Tab. 2. Podział Uścia Ruskiego na niwy w latach 1785-1789³

Niwa	Powierzchnia			Liczba parcel	Średnia powierzchnia parceli		
	morgi	sążnie ²	ha		morgi	sążnie ²	ha
Domowe	81	1143	47,02	125	-	1046	0,38
Góra Homola	264	120	151,97	179	1	760	0,85
Litowiska	66	1552	38,54	14	4	1254	2,75
W Gruniu	69	416	39,86	37	1	1395	1,08
Popod Gruń	1347	1215	775,59	96	14	63	8,08
Międzyrzeczna	351	238	202,07	144	2	702	1,40
Pod Odernym	1538	903	885,39	421	3	1047	2,10
Ogółem	3719	787	2140,43	1016	3	1057	2,11

Wykres 1. Uście Ruskie w latach 1785-1789 według powierzchni niw (w %)⁴

Uście Ruskie podzielone było na siedem niw. Niwa Domowe obejmowała domostwa wraz z ogrodami i ulokowanymi obok domów polami ornymi.

³ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361.

⁴ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361.

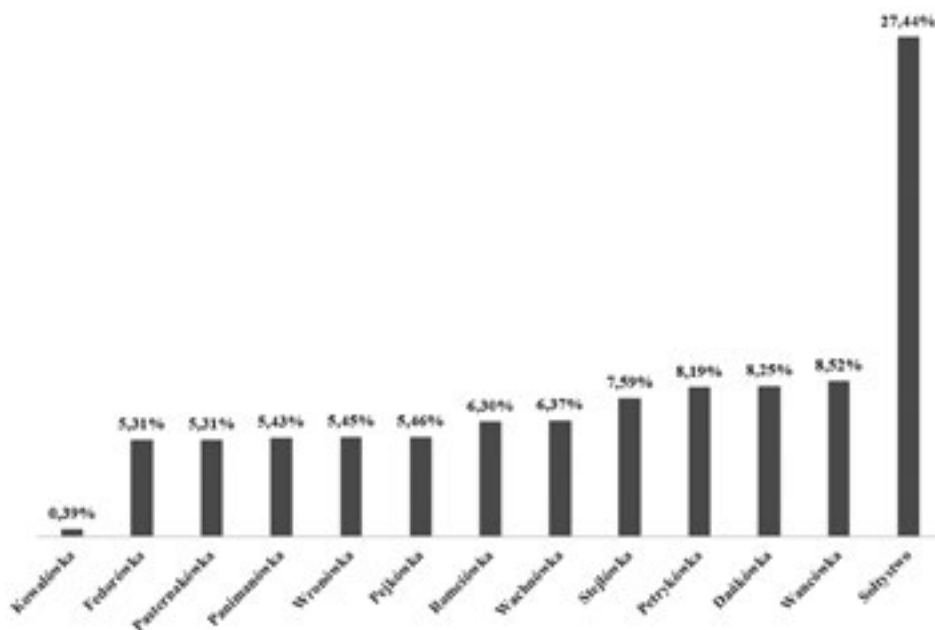
Położona od niej na zachód niwa Góra Homola kończyła się na granicy z Klimkówką. Dzieliła się ona na trzy części, tj.: Pod Lasem Płaskim, Góra Homola i Na Mostku (inna nazwa tej części to Pod Pasiekami). Warto jednak dodać, że w jej granicach mieściły się tylko użytki zielone i pola orne, ponieważ wszystkie położone od tej strony wsi lasy zostały wpisane do obszaru niwy Popod Gruń. Na południe od Góry Homoli położona była najmniejsza niwa miasteczka, Litowiska, która leżała pomiędzy dwoma lasami przy drodze z Uścia Ruskiego do Czarnej. Niwa ta podzielona była na dwie części Bukowe za Homolą i Litowiska. Równie niewielka była niwa W Gruniu, w skład której wchodziły wszystkie polany znajdujące się w lasach i z tego powodu nie zajmowała jednolitego obszaru, ale podzielona była na części: Za Kiczera, Za Kiczerką, Kowalow, Polany od Stawiskiej Granicy i Romciowa Polana. Wszystkie pozostałe pola i lasy znajdujące się od południowo-zachodniej strony rzeki Ropa wchodziły w skład niwy Popod Gruń. Granice niwy Międzyrzeczna wyznaczał bieg rzeki Ropa i potoku Zdynia. Również i ta niwa dzieliła się na mniejsze części: Bodni Łaz, Zbery, Góra Międzyrzeczna i Zbójska Polana. Natomiast reszta obszaru miasteczka, czyli wszystkie pola i lasy położone na północno-wschód od potoku Zdynia i rzeki Ropa, stanowiły obszar największej niwy Uścia Ruskiego – Pod Odernym.

Tab. 3. Podział na role⁵

Nazwa roli	Powierzchnia			Liczba parcel	Średnia pow. parcel		
	morgi	sążnie ²	ha		morgi	sążnie ²	ha
Dańkówka	130	1216	75,25	65	2	19	1,16
Fedorówka	84	314	48,45	60	1	645	0,81
Kowalówka	6	180	3,52	3	2	60	1,17
Panimanówka	86	131	49,54	58	1	775	0,85
Pasternakówka	84	402	48,48	56	1	807	0,87
Pejkówka	86	988	49,85	65	1	532	0,77
Petrykówka	129	1417	74,74	96	1	565	0,78
Romciówka	99	1466	57,50	67	1	786	0,86
Sołtystwo	435	169	250,39	174	2	801	1,44

⁵ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 19.

Nazwa roli	Powierzchnia			Liczba parcel	Średnia pow. parcel		
	morgi	sążnie ²	ha		morgi	sążnie ²	ha
Stejlówka	120	502	69,24	78	1	868	0,89
Wachnówka	101	99	58,16	57	1	1237	1,02
Wancówka	135	124	77,73	69	1	1532	1,13
Wronówka	86	623	49,71	63	1	594	0,79
Ogółem	1585	1231	912,55	911	1	1185	1,00

Wykres 2. Uście Ruskie w latach 1785-1789 według powierzchni ról (w %)⁶

Poza podziałem na niwy, wszystkie pola należące do poddanych były podzielone na role. Taki podział był charakterystyczny dla miejscowości lokowanych na prawie wołoskim, ponieważ właśnie do ról, a nie do poszczególnych gospodarstw, przypisywano cały system powinności wobec właściciela miejscowości lub podmiotów kościelnych. Podobnie sprawa wyglądała z podatkami.

⁶ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 19.

Wśród ról Uścia Ruskiego szczególnie wyróżniały się dwie, tj. Sołtystwo i Kowalówka. Pierwsza z nich zajmowała ponad 1/4 obszaru gruntów rustykalnych, a druga jedynie 0,4% tych gruntów. Natomiast role Fedorówka, Panimanówka, Pasternakówka i Wronówka miały niemal taką samą powierzchnię (niewiele ponad 80 morgów). Areał roli Romciówka i Wachnowka oscylował wokół 100 morgów, a role Dańkówka, Petrykówka, Stejlówka i Wancówka przekraczały 120 morgów. Spośród ról Uścia Ruskiego wyróżniały się Dańkówka, Kowalówka i Sołtystwo, gdyż średni areał znajdujących się na nich pól wynosił nieco ponad 2 morgi.

Role różniły się między sobą nie tylko powierzchnią, ale także liczbą użytkowników ziemi, którzy posiadali na ich terenie swoje pola. Na przykład parcelę nr 240 należącą do roli Sołtystwo użytkowało 21 gospodarzy, podczas gdy parcelę nr 236 należącą do tej roli tylko 3. Średnio jednak rola Sołtystwo miała najwięcej użytkowników (12 gospodarzy). Także Romciówka i Wronówka charakteryzowały się wyższą liczbą użytkowników (7 gospodarzy), podczas gdy rola Petrykówka miała ich tylko 3. Liczba użytkowników na pozostałych rolach oscylowała wokół 5.

Tab. 4. Rozdrobnienie parcel w latach 1785-1789⁷

Przedział pow. w morgach	Liczba parcel	%	Łączna pow.			% pow. ogólnej
			morgi	sążnie	ha	
od 0 do 1	537	52,85	197	929	113,70	5,31
od 1 do 2	206	20,28	285	911	164,33	7,68
od 2 do 5	185	18,21	575	131	330,94	15,46
od 5 do 10	60	5,91	1044	593	601,00	28,08
od 10 do 20	21	2,07	291	861	167,77	7,84
od 20 do 50	1	0,10	21	522	12,27	0,57
pow. 50	6	0,59	1304	40	750,42	35,06
Ogółem	1016	100,00	3719	787	2140,43	100,00

Parcele były zróżnicowane pod względem powierzchni. Na terenie Uścia Ruskiego najmniejsza parcela położona była na niwie Domowe i miała powierzchnię jedynie 20 sążni kwadratowych (0,01 ha), a z kolei największa, znajdująca się na niwie Popod Gruń, aż 669 morgów i 1040 sążni kwadratowych

⁷ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361.

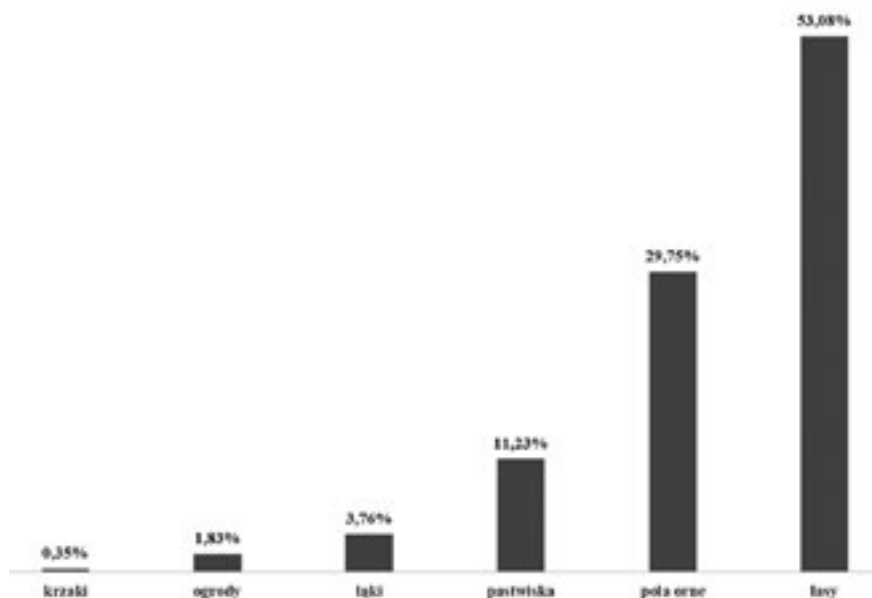
(385,36 ha). Warto jednak zwrócić uwagę na to, że ponad połowa parcel znajdujących się w Uściu to parcele, których areał nie przekraczał 1 morga, a wśród nich aż 106 zostało zaewidencjonowanych jako nieużytki. Oznaczało to, że były one wpisane do księgi pomiarowej, ale nie podawano ich powierzchni, co wynikało z ogólnej zasady sporządzania katastru, który uwzględniać miał tylko grunty użytkowe. Często zapisywano do ksiąg pomiarowych parcele będące nieużytkami, takie jak drogi, potoki i rzeki oraz skaliste zbocza górskie, ale nie podawano ich areału i nie wyszczególniano dochodów z nich. Na terenie Uścia Ruskiego aż 91,3% parcel nie przekraczało areału 5 morgów. Natomiast sześć największych parcel, które liczyły ponad 50 morgów, to lasy, a największą parcelą niebędącą lasem okazała się parcela nr 340 położona na niwie Pod Odernym, o areale 21 morgów i 522 sążni kwadratowych (12,27 ha). Było to pole orne użytkowane przez 12 gospodarzy.

Kolejnym etapem pomiarów, po dokonaniu pomierzenia gruntów, tj. podania ich szerokości i długości, było określenie kultury rolnej użytkowanej ziemi. Odpowiedzialna za pomiary komisja mogła zakwalifikować grunt do dziewięciu rodzajów, tj.: pola orne, odłogi i ugory, stawy, łąki, ogrody, pastwiska, krzaki, winnice i lasy. Należy jednak zaznaczyć, że na terenie Galicji nie wyróżniano winnic, a w opisywanej miejscowości nie zaznaczano odłogów, ugorów (tłoków) i stawów.

Tab. 5. Kultury rolne w latach 1785-1789⁸

Kultura rolna	Liczba parcel	Łączna powierzchnia			Średnia powierzchnia parceli		
		morgi	sążnie ²	Ha	morgi	sążnie ²	Ha
Krzaki	7	13	308	7,59	1	1415	1,08
Lasy	9	1974	315	1136,08	219	568	126,23
Łąki	105	140	53	80,58	1	534	0,77
Nieużytki	106	–	–	–	–	–	–
Ogrody	99	67	1421	39,07	–	1097	0,39
Pastwiska	184	417	1196	240,40	2	433	1,31
Pola orne	506	1106	694	636,71	2	299	1,26
Ogółem	1016	3719	787	2140,43	3	1057	2,11

⁸ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361.

Wykres 3. Kultury rolne ziemi (w %)⁹

Ponad połowę areалу Uścia Ruskiego zajmowały lasy, których było w sumie dziewięć. Wśród nich cztery znajdowały się na niwie Popod Gruń, trzy na niwie Pod Odernym i dwa na niwie Międzyrzeczna. Las oznaczony nr 201 nosił nazwę Tłoski, nr 202 Pod Litowiskami, nr 222 Gruń, 231 Szczorb, nr 276 Bodni, nr 297 Debra nad Jazem, nr 385 Między Potokami, nr 406 Za Bielańskimi i nr 420 Zapowiednik. Wyróżniły się tu szczególnie dwa lasy, tj. położony na niwie Popod Gruń las Gruń i las Zapowiednik znajdujący się na niwie Pod Odernym, których areał przekraczał 600 morgów. Natomiast powierzchnia lasów Szczorb i Debra nad Jazem nie przekraczała 20 morgów.

Prawie 1/3 gruntów użytkowych Uścia Ruskiego stanowiły pola orne. Było to w sumie 506 parcel położonych na wszystkich niwach miasteczka. Ich powierzchnia była zróżnicowana. Najmniejsza, oznaczona nr 277, położona była na niwie Międzyrzeczna i miała areał 70 sążni kwadratowych, a największa, zlokalizowana na niwie Pod Odernym (parcela nr 340) – 21 morgów i 522 sążni kwadratowych. Średnia powierzchnia pola ornego była niemal taka sama jak średnia powierzchnia pastwiska. Zdecydowana większość areалу pól

⁹ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361.

ornych znajdowała się na niwie Pod Odernym (50,4%), porównując na niwie Domowe jedynie 1,3%. Podobny areal pól ornich znajdował się na niwach W Gruniu (5,4%) i Litowiska (5,7%). Z kolei na niwie Góra Homola znajdowało się ich 14%, a na niwie Popod Gruń 12,9%.

Pastwiska zajmowały niewiele ponad 10% areалу ziemi użytkowej w Uściu Ruskim. Najmniejsze pastwisko miało powierzchnię zaledwie 184 sążni kwadratowych (0,07 ha), a największe, położone na niwie Międzyrzeczna, aż 8 morgów i 325 sążni kwadratowych (4,72 ha). Najwięcej areалу pastwisk znajdowało się na niwie Międzyrzeczna (30,7%), podobną powierzchnię zajmowały na niwie Popod Gruń (26,4%). Niemal identyczny był obszar pastwisk na niwie Góra Homola i Pod Odernym. Na pierwszej z nich znajdowało się 20,0% wszystkich pastwisk Uścia, a na drugiej 19,9%. Tylko 1% pastwisk leżał na niwie Litowiska, a na niwie W Gruniu niewiele więcej, bo 2%. Na niwie Domowe nie było ich wcale.

Łąki znajdowały się na pięciu, spośród siedmiu, niwach Uścia Ruskiego. Nie zawierały ich niwy Domowe i Litowiska. Ponad 64% łąk położonych było na niwie Pod Odernym, a jedynie 1% na niwie W Gruniu i 5,9% na niwie Popod Gruń. Natomiast niwy Góra Homola i Międzyrzeczna miały podobny udział w areale łąk Uścia Ruskiego – na pierwszej z nich leżało 13,6% łąk, na drugiej 15,2%. Najmniejsza łąka liczyła 212 sążni kwadratowych (0,08 ha) i położona była na niwie W Gruniu (parcela nr 272), natomiast największa znajdowała się na niwie Popod Gruń (parcela nr 242) i mierzyła 8 morgów i 455 sążni kwadratowych (4,77 ha).

Na terenie Uścia Ruskiego wyróżniono tylko dwie kultury rolne ziemi. Ogrody znajdowały się na niwie Domowe. Najmniejszy z nich mierzył zaledwie 20 sążni kwadratowych (0,01 ha), a największy aż 6 morgów i 1428 sążni kwadratowych (3,97 ha). Natomiast krzaki znajdowały się na dwóch niwach Uścia Ruskiego, tj. Góra Homola i Popod Gruń. Na pierwszej niwie położonych było sześć parcel, na drugiej jedna i stanowiła ona aż 50,9% areалу krzaków. Parcela ta miała 6 morgów i 1146 sążni kwadratowych powierzchni (3,86 ha). Z kolei najmniejszą parcelą zakrzaczoną była parcela nr 117c o areale 783 sążni kwadratowych (0,28 ha).

Dokumenty w postaci wszelkiego rodzaju sumariuszy, będące elementami Metryki Józefińskiej, stosowały zazwyczaj podział nieruchomości na dwie kategorie, tj. dominialne, czyli wszelkiego rodzaju grunty należące do dworów, dworskich młynów, arend i należące do właściciela dominium w postaci lasów oraz rustykalne należące do pozostałych użytkowników. Tymczasem istniały jeszcze nieruchomości kościelne, czyli grunty użytkowane przez parafie, oraz gromadzkie użytkowane wspólnie przez całą gromadę.

Tab. 6. Użytkowanie rustykalne i dominalne w latach 1785-1789¹⁰

Kultura rolna	rustykalna				dominalna			
	morgi	sążnie ²	ha	%	morgi	sążnie ²	ha	%
Krzaki	11	1528	6,88	0,75	–	–	–	–
Lasy	–	–	–	–	1974	315	1136,08	100
Łąki	123	710	71,04	7,77	–	–	–	–
Nieużytek	–	–	–	–	–	–	–	–
Ogrody	65	1542	37,96	4,15	–	–	–	–
Pastwiska	362	302	208,43	22,79	–	–	–	–
Pola orne	1025	849	590,16	64,54	–	–	–	–
Ogółem	1589	131	914,46	100,00	1974	315	1136,08	100

Tab. 7. Użytkowanie kościelne i gromadzkie w latach 1785-1789¹¹

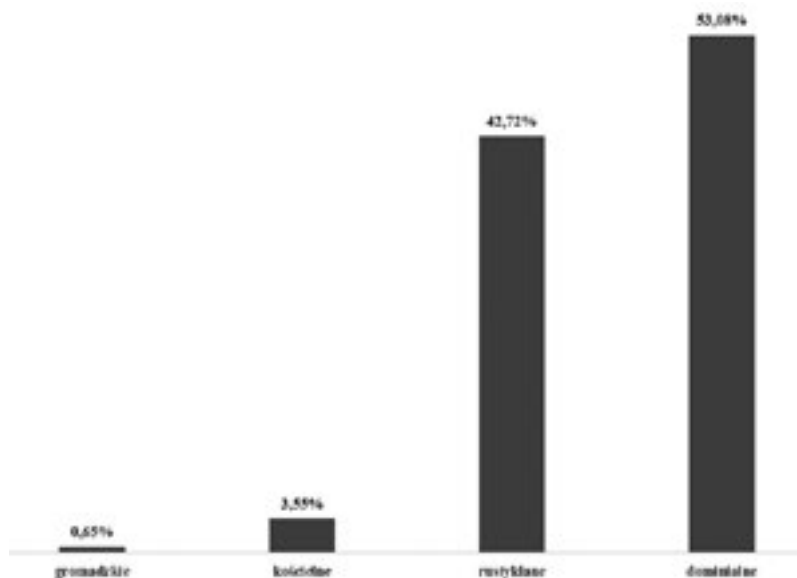
Kultura rolna	kościelna				gromadzka			
	morgi	sążnie ²	ha	%	morgi	sążnie ²	ha	%
Krzaki	1	380	0,71	0,94	–	–	–	–
Lasy	–	–	–	–	–	–	–	–
Łąki	16	943	9,55	12,57	–	–	–	–
Nieużytek	–	–	–	–	–	–	–	–
Ogrody	1	1479	1,11	1,46	–	–	–	–
Pastwiska	31	548	18,04	23,74	24	346	13,94	100,00
Pola orne	80	1445	46,56	61,29	–	–	–	–
Ogółem	131	1595	75,96	100,00	24	346	13,94	100,00

W Uściu Ruskim ze względu na duże obszary leśne ponad połowa ziemi należała do dworu. Jednak warto zauważyć, że oprócz lasów (9 parcel) dominium nie posiadało tam żadnych innych terenów. W sumie najwięcej, bo 54,7% areалу gruntów dworskich, znajdowało się na niwie Popod Gruń, 40,9% na niwie Pod Odernym i tylko 4,4% na niwie Międzyrzeczna.

¹⁰ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361.

¹¹ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361.

Wykres 4. Kategorie nieruchomości ze względu na ich użytkowników
w latach 1785-1789 (w %)¹²

Natomiast grunty rustykalne to ponad 40% areálu Uścia Ruskiego, przy czym aż 41,7% z nich znajdowało się na największej niwie miasteczka, Pod Odernym. Na pozostałych niwach areál tej ziemi był znacznie niższy, na niwie Popod Gruń wynosił on 16,3%, na niwie Międzyrzeczna 15,1%, na niwie Góra Homola 13,6%, na niwie Domowe 5%, na niwie W Gruniu 4,3% i na niwie Litowiska 4%. W sumie poddani posiadali 462 pola orne, 162 pastwiska, 95 ogrodów, 95 łąk, 6 parcel z krzakami i 92 nieużytki.

Użytkownikami gruntów w Uściu Ruskim była także miejscowa parafia greckokatolicka pw. św. Paraskiewy. Parafia ta użytkowała prawie 132 morgi gruntów, z których ponad połowa (51,5%) położona była na niwie Pod Odernym. Poza tym prawie 1/4 areálu ziemi kościelnej (24,3%) znajdowała się na niwie Góra Homola. Na niwie Międzyrzeczna było jej już znacznie mniej, bo 13,3%, na niwie Popod Gruń już tylko 6,3%, na niwie Litowiska 2,2%, na niwie Domowe 1,8%, a na niwie W Gruniu jedyne 0,6%. Podobnie jak w przypadku użytkowania rustykalnego, w parafialnym również przeważały pola orne (44 parcel). Do parafii należało także 20 parcel pastwisk i 14 parcel

¹² Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361.

nieużytków. Poza tym do ziemi kościelnej należały łąki (10 parcel), ogrody (4 parcele) i krzaki (1 parcela).

Do nieruchomości gromadzkich należały tylko dwie parcele położone na niwach Góra Homola i Międzyrzeczna. Na pierwszej z nich znajdowało się 65,4% areálu ziemi gromadzkiej, a na drugiej 34,6%. Obie parcele to pastwiska.

Dochody, jakie uzyskiwali poszczególni użytkownicy nieruchomości, zależały nie tylko od areálu posiadanej ziemi, ale też od jej jakości i wydajności. Dlatego istotne znaczenie ma ustalenie systemu uprawy ziemi na poszczególnych niwach. Szczegółowe informacje na ten temat znajdują się w dokumencie *Prawidła faszjonowania*. Zawiera on m.in. szczegółowe opisy sposobu uprawy ziemi, a także metody obliczania plonów oraz zbiorów zboża i siana. Przed dokładnym opisaniem każdej niwy ustalano dwa podstawowe parametry. Najpierw określano wysokości średniego wysiewu zboża na 1 morgu pola, a w następnej kolejności opisywano poszczególne pola na niwach, podając rodzaj zasianego tam zboża, plon, jaki ono daje w ziarnach, wysokość rzeczywistego zbioru zboża z morga oraz wysokość zbioru szacunkowego, który wpisywany był do księgi pomiarowej i stanowił podstawę do określenia dochodów.

Każdą część gruntu o takim samym sposobie uprawy ziemi, takich samych plonach i zbiorach oznaczano odpowiednim numerem, przy czym numeracja miała charakter ciągły i zdarzało się, że takie same systemy uprawy przez to, że były stosowane na różnych niwach, miały różne numery. Wziąłem to pod uwagę przy analizie dokumentów Metryki Józefińskiej i odpowiednio zaznaczyłem w tabeli systemów uprawy ziemi, dzieląc je jedynie na systemy uprawy gruntów ornych i użytków zielonych.

Tab. 8. Systemy uprawy pól ornych w latach 1785-1789¹³

Nr syste- mu uprawy	Powierzchnia				Kolejny rok uprawy				
	mor- gi	sąż- nie ²	%		1 rok	2 rok	3 rok	4 rok	5 rok
III	13	1322	1,25	a	pszenica jara	jęczmień	jęczmień	owies	
				b	40	40	40	40	
				c	4	4 i 5/8	4 i 5/8	3	
				d	5	5 i 50/64	5 i 50/64	4 i 32/64	
IV	40	1358	3,69	a	owies	owies	ugór		
				b	48	48			
				c	2 i 2/8	2 i 2/8			
				d	3 i 24/64	3 i 24/64			
V, XXVI, XVIII	117	558	10,61	a	żyto jare	jęczmień	żyto jare	owies	ugór
				b	40	40	40	48	
				c	4 i 1/8	4 i 1/8	3 i 4/8	2 i 6/8	
				d	5 i 10/64	5 i 10/64	4 i 24/64	4 i 8/64	
Va, XXVa	471	1007	42,63	a	owies	owies	ugór		
				b	48	48			
				c	2	2			
				d	3	3			
IX, XIV, XVII, XVIII	186	1049	16,87	a	owies	owies	ugór		
				b	48	48			
				c	1 i 6/8	1 i 6/8			
				d	2 i 40/64	2 i 40/64			

¹³ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361. Oznaczenia: a – rodzaj uprawianego zboża, b – wysokość zasiewu na 1 mórg w korcach i garnkach, c – plon w ziarnach, d – wysokość zbioru rzeczywistego.

Nr systemu uprawy	Powierzchnia				Kolejny rok uprawy				
	morgi	sążnie ²	%		1 rok	2 rok	3 rok	4 rok	5 rok
XI	143	1350	13,00	a	owies	owies	ugór		
				b	48	48			
				c	1 i 4/8	1 i 4/8			
				d	2 i 16/64	2 i 16/64			
XXV	132	450	11,96	a	pszenica jara	jęczmień	żyto jare	owies	ugór
				b	40	40	40	48	
				c	3	3	2 i 4/8	2 i 2/8	
				d	3 i 48/64	3 i 48/64	3 i 8/64	3 i 24/64	

Tab. 9. Systemy uprawy ziemi na użytkach zielonych w latach 1785-1789¹⁴

Nr systemu uprawy	Powierzchnia		Średni zbiór siana z 1 morga w cetnarach	
	morgi	sążnie ²	słodkie	potraw
I, VII	44	1063	16	4
II, IIIa	25	495	14	3
VI, XII, XIX, XX, XXI, XXVII, XXVIII	54	1442	10	2
XIIa, XV	69	454	8	-
XXIX	82	1327	6	-
XXII	11	453	2,5	-
XI, XVI, XXIII	129	711	2	-
VIII, XIII, XXX	221	233	1,5	-

Na obszarze niwy Domowe wyróżniono cztery systemy uprawy ziemi. System nr I zawierał ogrody lepszej jakości, z których średnie zbiory siana z morga

¹⁴ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361.

szacowano na 16 cetnarów, a zbiory potrawu (drugiego siana) na 4 cetnary. Natomiast niemal 1/3 znajdujących się na tej niwie ogrodów oznaczona była jako system uprawy nr II, w którym z morga tego użytku zbierano 14 cetnarów siana i 3 cetnary potrawu. Na tej niwie znajdowały się także pola orne oznaczone jako system uprawy nr III, co oznaczało, że w pierwszym roku pola te zasiewano pszenicą jarą (przeliczną na żyto), w drugim i trzecim jęczmieniem, a w czwartym owsem. Nie były one nigdy ugorowane, co wynikało z ich położenia przy domach (mogły być dzięki temu łatwo nawożone). Natomiast system uprawy nr IIIa obejmował nieużytki.

Niwa Góra Homola składała się z siedmiu systemów uprawy. Wyróżniano na niej pola lepszej jakości i pola, na których warunki uprawy były niekorzystne, bo znajdowały się daleko od domostw, blisko lasu, gdzie na wiosnę długo zalegał śnieg. Obejmował je system nr IV, co oznaczało, że zasiewano na nich dwa lata z rzędu owies, a w trzecim roku je ugorowano. System nr V to pozostałe pola orne, które w pierwszym roku zasiewano jarą pszenicą, w drugim jęczmieniem, w trzecim jarym żytem, w czwartym owsem, a w piątym pola ugorowano. System nr Va to pola, które uprawiono tak samo jak w systemie nr IV, odróżniał go jednak niższy plon zboża. Systemy nr VI i VII obejmowały łąki. W systemie nr VI dawały one średnio 10 cetnarów siana słodkiego z morga i 2 cetnary potrawu, a w systemie nr VII – 16 cetnarów siana słodkiego i 4 cetnary potrawu. System nr VIII to znajdujące się na tej niwie pastwiska i krzaki, z których zbiór siana z morga utrzymywał się na poziomie 1,5 cetnara bez zbiorów potrawu. System nr VIIIa to nieużytki.

Na obszarze niwy Litowiska wyróżniano tylko trzy systemy uprawy. System nr IX obejmował pola orne uprawiane jak w systemach nr IV i Va, ale przy niższych plonach. System nr X to pastwiska, z których zbierano po 2 cetnary siana słodkiego z morga bez potrawu, a system nr Xa to nieużytki.

Na niwie Popod Gruń wyróżniano pięć systemów uprawy ziemi. System nr XI to pola uprawiane jak w systemie nr IV, ale przy znacznie niższych plonach. System nr XII i nr XIIa to łąki. Z łąk zakwalifikowanych do systemu nr XII zbierano po 10 cetnarów siana słodkiego z morga i po 2 cetnary potrawu, natomiast z systemu nr XIIa po 8 cetnarów siana słodkiego z morga bez potrawu. System nr XIII to pastwiska ze zbiorem siana słodkiego na poziomie 1,5 cetnara bez zbiorów potrawu, a system nr XIIIa to nieużytki.

Na niwie W Gruniu wyróżniano trzy systemy uprawy. System nr XIV obejmował pola uprawiane dokładnie tak samo jak w systemie nr IX na niwie Litowiska. łąki zakwalifikowano do systemu nr XV, w którym z morga zbierano

po 8 cetnarów siana słodkiego bez potrawu. Z kolei system nr XVI to pastwiska, z których zbierano średnio 2 cetnary siana słodkiego bez potrawu.

Na niwie Międzyrzeczna wyznaczono aż osiem systemów uprawy ziemi. W systemie nr XVII pola uprawiano jak w systemie nr IX na niwie Litowiska. W systemie nr XVIII na 1/4 pól gospodarowano jak na polach w systemie nr V, a na 2/4 pól jak w systemie nr XVII. Systemy nr XIX, XX i XXI to łąki, z których zbierano średnio 10 cetnarów siana słodkiego i 2 cetnary potrawu. Natomiast systemy nr XXII i nr XXIII to pastwiska, jednak w pierwszym z tych systemów dawały one średnio 2,5 cetnara siana słodkiego bez potrawu, a w drugim 2 cetnary siana słodkiego bez potrawu. System nr XXIV to nieużytki.

Na niwie Pod Odernym wyróżniano także osiem systemów uprawy. W systemie nr XXV w pierwszym i drugim roku zasiewano na polach jęczmień, w trzecim jare żyto, w czwartym owies, a w piątym roku pola były ugorowane. W systemie nr XXVa pola przez dwa lata zasiewano owsem i w trzecim roku je ugorowano, uzyskując plon na poziomie 2 ziaren. System nr XXVI uprawiano dokładnie tak jak system nr V. System nr XXVII i nr XXVIII to łąki, z których średnio z morga zbierano po 10 cetnarów siana słodkiego i 2 cetnary potrawu, a łąki w systemie nr XXIX dawały tylko 6 cetnarów siana słodkiego z morga. W systemie nr XXX znajdowały się pastwiska ze średnimi zbiorami siana z morga na poziomie 1,5 cetnara bez zbiorów potrawu. System nr XXXa to nieużytki.

Posiadając dane dotyczące plonów poszczególnych zbóż określonych w ziarnach, można ustalić, które systemy uprawy ziemi były dla nich najkorzystniejsze. Jeśli chodzi o jęczmień, to dawał on najwyższe plony (4 i 5/8 ziarna) w systemie nr III wykorzystywanym na niwie Domowe, a najniższe w systemie nr XXV na niwie Pod Odernym (3 ziarna). Owies najlepiej było uprawiać na niwie Domowe w systemie nr III, w którym dawał 3 ziarna plonu, a najgorzej w systemie nr XI na niwie Popod Gruń, dostarczającym plon tego zboża na poziomie 1 i 4/8 ziarna. Najwyższe plony żyta jarego (4 i 1/8 ziarna) uzyskiwano w systemie nr V na niwie Góra Homola, w systemie nr XVIII na niwie Międzyrzeczna i w systemie nr XXVI na niwie Pod Odernym, a najniższe (3 ziarna) w systemie nr XXV na niwie Pod Odernym. Z kolei pszenica jara dawała najwyższe plony (4 ziarna) w systemie nr III na niwie Domowe i najniższe w systemie nr XXV na niwie Pod Odernym (3 ziarna).

W sumie na terenie Uścia Ruskiego aż 76,2% gruntów ornych (842 morgi i 1564 sążnie kwadratowe) uprawiano ubogim systemem polegającym na zasiewaniu ich przez dwa lata z rzędu owsem i ugorowaniu w trzecim roku. Z pozostałej części 22,6% (249 morgów i 1008 sążni kwadratowych) uprawiano

zmianowaniem pięcioletnim z ugorowaniem w piątym roku, a jedynie 1,2% (13 morgów i 1322 sążnie kwadratowe) uprawiano zmianowaniem czteroletnim bez ugorowania.

Natomiast użytki zielone o najwyższych zbiorach to ogrody w systemie nr I na niwie Domowe oraz łąki w systemie nr VII na niwie Góra Homola. W sumie aż 80,5% użytków zielonych (513 morgów i 1578 sążni kwadratowych) w Uściu Ruskim było tak słabej jakości, że nie można było z nich zebrać nawet drugiego siana, czyli potrawu. Jedynie 19,5% użytków zielonych (124 morgi i 1400 sążni kwadratowych) to użytki lepszej jakości z wysokim zbiorem siana słodkiego i zbiorem potrawu.

Nie wszystkie wymienione powyżej rośliny uprawne wyszczególniano w sumariuszach, na podstawie których obliczano wysokość zbiorów i które potem stanowiły podstawę obliczenia dochodów i podatków. W przypadku Uścia Ruskiego pszenicę jarą przeliczano na żyto, żyto jare na jęczmień, a jęczmień uprawiany drugi rok z rzędu na żyto. Dlatego też ostatecznie zbiory z pól ornych ograniczone są tylko do żyta, jęczmienia i owsa. Obliczano je w stosunku do trzech lat, co wynikało m.in. z różnego rodzaju zmianowań i systemów uprawy ziemi. W przypadku gdy liczba lat zmianowania przekraczała trzy, dokonywano odpowiednich redukcji wysokości średniego zbioru, tak aby określić średni zbiór trzyletni.

Tab. 10. Trzyletnie średnie zbiory żyta, jęczmienia i owsa w latach 1785-1789¹⁵

Niwa	żyto		jęczmień		owies		razem	
	korce	pół-garnce	korce	pół-garnce	korce	pół-garnce	korce	pół-garnce
Domowe	51	54	120	10	46	42	218	42
Góra Homola	98	45	232	22	820	–	1151	3
Litowska	–	59	2	12	335	36	338	43
Popod Gruń	–	–	–	–	647	33	647	33
W Gruniu	–	–	–	–	312	45	312	45
Międzyrzeczna	66	37	156	62	533	50	757	21
Pod Odernym	323	59	774	13	2721	9	3819	17
Ogółem	541	62	1285	55	5417	23	7245	12

¹⁵ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361.

Od razu rzucają się w oczy wysokie zbiory owsa w stosunku do zbioru żyta i jęczmienia. Wynika to głównie z faktu, że przeważająca część gruntów ornych Uścia Ruskiego stanowiła ziemia uprawiana systemem, w którym zasiewano tylko owies i to przez dwa lata z kolei, nie uprawiając innych zbóż. Dlatego też zbiory żyta stanowiły tylko 7,5% zbiorów wszystkich zbóż, a zbiory jęczmienia niewiele więcej, bo 17,7%. W przypadku wszystkich zbóż przeważały zbiory z niwy Pod Odernym, jednak wynika to przede wszystkim z arealu znajdujących się tam pól ornych. Dlatego też, żeby określić wydajność pól na poszczególnych niwach Uścia Ruskiego, należałoby podzielić zbiory zboża z każdej z nich przez obszar znajdujących się tam gruntów ornych. Analiza danych pokazuje, że najbardziej wydajne pola pod uprawy zboża wchodziły w skład niwy Domowe, gdzie z 1 morga zbierano przeciętnie około 16 korcy zboża, podczas gdy na niwach Góra Homola, Międzyrzeczna i Pod Odernym było to tylko około 7 korcy. Z kolei niwy Litowiska, W Gruniu i Popod Gruń dawały jedynie po 5 korcy zboża z morga ziemi.

Tab. 11. Zbiory siana w latach 1785-1789¹⁶

Niwa	siano słodkie		potraw		siano razem	
	cetnary	funty	cetnary	funty	cetnary	funty
Domowe	1052	2	249	49	1301	51
Góra Homola	294	90	37	95	332	85
Litowiska	46	80	3	30	50	10
Popod Gruń	683	39	16	56	699	95
W Gruniu	67	78	–	–	67	78
Międzyrzeczna	490	59	46	68	537	27
Pod Odernym	700	48	15	58	716	6
Ogółem	3335	96	369	56	3705	52

Podobnie przedstawiały się statystyki dotyczące użytków zielonych, takich jak ogrody, pastwiska, łąki i krzaki. Najwyższe zbiory dawały oczywiście ogrody i niektóre łąki położone blisko domostw lub na suchych terenach. Gorzej było z pastwiskami i obszarami zakrzaczonymi znajdującymi się często na zboczach gór i terenach trudno dostępnych albo wypasanych tak intensywnie,

¹⁶ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361.

że nie zbierano z nich praktycznie siana. Z niwy Domowe z morga użytku zielonego zbierano średnio 15 cetnarów siana słodkiego i 4 cetnary potrawu, co dawało aż 19 cetnarów. Dość wysokie były też zbiory siana z niwy Litowiska, gdzie z morga zbierano 11 cetnarów siana słodkiego i 1 cetnar potrawu. Gorzej wypadały niwy Popod Gruń (łącznie 6 cetnarów siana z morga) i W Gruniu (7 cetnarów siana z morga). Natomiast z niw Międzyrzeczna i Pod Odernym zbierano po 4 cetnary siana z morga. Z kolei z niwy Góra Homola zbierano tylko siano słodkie i średni zbiór z morga ziemi był tu równy tylko 3 cetnary.

Poza zbiorami zboża i siana określano też przychody z wyrębu drewna, które określano, obliczając roczny średni wyręb w podziale na drewno twarde i miękkie. Wysokość tego wyrębu określano w sążniach sześciennych zwanych też sągami. W Uściu Ruskim w sumie można było wyciąć 737 i 7/9 sążnia sześciennego drewna twardego i 1108 sążnia sześciennego drewna miękkiego rocznie. Z niwy Popod Gruń szacowano wyręb na poziomie 515 i 2/9 sążnia sześciennego drewna twardego i 563 i 2/5 sążnia sześciennego drewna miękkiego, z niwy Międzyrzeczna 74 sążnie sześciennego drewna twardego i 10 sążni sześciennych drewna miękkiego, a z niwy Pod Odernym 148 i 2/3 sążnia sześciennego drewna twardego i 534 i 4/5 sążnia sześciennego drewna miękkiego.

Do obliczenia wysokości dochodów ze zbiorów przyjęto ceny na targu w Gorlicach, który zlokalizowany był o około 3 mile od Uścia Ruskiego. Trzeba zaznaczyć, że przy wyliczeniu dochodów uwzględniono także koszty transportu.

Tab. 12. Ceny służące do określenia wartości pieniężnej zbiorów płodów rolnych¹⁷

Nazwa towaru	j. m.	Cena		
		floreny	krajcary	halerze
Żyto	korzec	2	20	–
Jęczmień	korzec	1	50	–
Owies	korzec	–	54	–
Siano słodkie	cetnar	–	15	–
Potraw	cetnar	–	7	4
Drewno miękkie bez kosztów wycinki	sąg	–	9	–
Drewno twarde bez kosztów wycinki	sąg	–	9	–

¹⁷ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361.

Tab. 13. Szacunkowa wartość zbiorów zboża w latach 1785-1789¹⁸

Niwa	żyto			jęczmień			owies			razem		
	fl.	kr	h.	fl.	kr	h.	fl.	Kr	h.	fl.	kr	h.
Domowe	40	19	4	73	25	4	13	59	7	127	44	7
Góra Homola	76	46	2	141	59	4	246	–	–	464	45	6
Litowiska	–	43	–	1	20	2	100	40	1	102	43	3
Popod Gruń	–	–	–	–	–	–	194	15	5	194	15	5
W Gruniu	–	–	–	–	–	–	93	48	6	93	48	6
Międzyrzeczna	51	47	–	95	55	4	160	8	3	307	50	7
Pod Odernym	251	56	5	473	7	5	816	20	5	1541	24	7
Ogółem	421	32	3	785	48	3	1625	13	3	2832	34	1

Najwyższe dochody uzyskiwano z owsa, bo, jak już wspomniałem, to zboże było najczęściej uprawiane. Trzeba jednak zaznaczyć, że dochód z żyta stanowił 14,9% dochodu ze zboża, a z jęczmienia 27,7%. Są to wartości znacznie wyższe niż procentowe zbiory tych zbóż, co wynika z faktu, że na targu cena żyta była 2,5 razy wyższa od ceny owsa, a cena jęczmienia – 2 razy. Dlatego przy szacowaniu dochodowości poszczególnych gospodarstw, pól, niw czy nawet całych miejscowości istotne znacznie miał rodzaj uprawianego zboża. Zdarzało się, że posiadacze mniejszego pola, na którym uprawiano pszenicę (zboże najdroższe na targach), uzyskiwali znacznie wyższe dochody niż posiadacze dużych pól, na których uprawiano owoce. W Uściu Ruskim co prawda uprawiano tylko pszenicę jarą przeliczaną na żyto, ale i tak te uprawy były bardziej dochodowe niż uprawy owsa.

Największy dochód z upraw zboża przynosiła niwa Pod Odernym, która była największą niwą miasteczka. Analiza danych pokazuje jednak, że to nie tam uzyskiwano najwyższy średni dochód z 1 morga pola. Był on najwyższy na niwie Domowe, wynosił średnio 9 florenów, 14 krajcarów i 2 halerze. Jak chodzi o pozostałe niwy, tylko na niwie Góra Homola przekraczał on nieco 3 floreny z morga, na niwach Międzyrzeczna i Pod Odernym nieznacznie przekraczał średnią dla całej wsi wynoszącą 2 floreny, 33 krajcary i 4 halerze. Najgorzej pod tym względem wypadła niwa Popod Gruń, gdzie 1 móg pola ornego dawał jedynie 1 floren, 21 krajcarów i 4 halerze dochodu.

¹⁸ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361. Oznaczenia: fl. – floren, kr – krajcar, h. – halierz.

Tab. 14. Szacunkowa wartość zbiorów siana w latach 1785-1789¹⁹

Niwa	siano słodkie			potraw			razem		
	fl.	kr	h.	fl.	kr	h.	fl.	Kr	h.
Domowe	263	–	3	31	11	1	294	11	4
Góra Homola	73	43	2	4	44	5	78	27	7
Litowiska	11	42	–	–	24	6	12	6	6
Popod Gruń	170	50	7	2	4	2	172	55	1
W Gruniu	16	56	5	–	–	–	16	56	5
Międzyrzeczna	122	38	5	5	50	–	128	28	5
Pod Odernym	175	7	1	1	56	7	177	4	–
Ogółem	833	58	7	46	11	5	880	10	4

Podobnie przedstawiają się dane dotyczące zbiorów siana. Jak już wspominałem, wyróżniano dwa rodzaje siana, tj. siano słodkie i potraw. Cena potrawu była dwa razy niższa od ceny siana słodkiego i zbierano go tylko na niewielkim obszarze. Analiza danych pokazuje, że nieduża niwa Domowe dawała najwyższe dochody ze zbiorów siana, co wynikało głównie z położonych na jej terenie ogrodów, z których szacowano najwyższe zbiory zarówno siana słodkiego, jak i potrawu. Niwa ta miała najwyższy średni dochód z morga użytku zielonego wynoszący 4 floreny i 20 krajcarów. Pomimo tego, że niwa Litowiska przynosiła w sumie najniższe dochody z siana, to wypadała dobrze pod względem dochodu z 1 morga, gdyż był on tam równy 3 florenom i 2 halerzom. Najgorzej pod tym względem wypadała niwa Góra Homola, gdzie zebrane z morga ziemi siano miało wartość tylko 43 krajcarów, a na niwie W Gruniu dochód ten był niewiele wyższy i wynosił 51 krajcarów i 4 halerze. Natomiast średnia dla całej miejscowości wynosiła 1 floren, 22 krajcary i 5 halerzy.

Podsumowując wszystkie dochody z ziemi na terenie Uścia Ruskiego, okazuje się, że z niwy Pod Odernym uzyskiwano aż 45,6% z nich. Po około 13% tych dochodów uzyskiwano z niwy Góra Homola (13,6%) i Popod Gruń (13,3%). Zbliżone wartości odnotowywano dla niw Międzyrzeczna (11,2%) i Domowe (10,6%). Najniższe dochody z ziemi czerpały niwa Litowiska, z której przypadało 2,9% dochodów miasteczka, i niwa W Gruniu przynosząca 2,8% tych dochodów.

¹⁹ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361. Oznaczenia: fl. – floren, kr – krajcar, h. – halerz.

Tab. 15. Łączna wartość zbiorów zboża, siana i drewna w latach 1785-1789²⁰

Niwa	zboże			siano			drewno			razem		
	fl.	kr	h.	fl.	kr	h.	fl.	kr	h.	fl.	kr	h.
Domowe	127	44	7	294	11	4	–	–	–	421	56	3
Góra Homola	464	45	6	78	27	7	–	–	–	543	13	5
Litowiska	102	43	3	12	6	6	–	–	–	114	50	1
Popod Gruń	194	15	5	172	55	1	161	47	5	528	58	3
W Gruniu	93	48	6	16	56	5	–	–	–	110	45	3
Międzyrzeczna	307	50	7	128	28	5	12	35	1	448	44	5
Pod Odernym	1541	24	7	177	4	–	102	31	2	1821	–	1
Ogółem	2832	34	1	880	10	4	276	54	–	3988	98	5

Inaczej wygląda ten podział, jeśli weźmie się pod uwagę dochody z morga ziemi. Najlepiej pod tym względem wypadła niwa Domowe, gdzie z morga ziemi można było uzyskać 5 florenów, 9 krajcarów i 6 halerzy. Wynikało to z faktu, że na obszarze tej niwy znajdowały się nie tylko najlepsze użytki zielone, ale też najlepsze pola, uprawiane zmianowaniem czteroletnim bez ugorowania. Stosunkowo wysoki dochód z morga miała także niwa Góra Homola (2 floreny, 3 krajcary i 3 halerze). Natomiast na niwie Popod Gruń wynosił on jedynie 23 krajcary i 4 halerze. Średnio z morga ziemi w Uściu Ruskim uzyskiwano 1 floren, 4 krajcary i 2 halerze.

Pomimo tego, że Uście Ruskie było w tamtym czasie miasteczkiem, jego ludność utrzymywała się przede wszystkim z rolnictwa. Wskazuje na to m.in. opracowany w związku z opodatkowaniem domów dokument z 1789 r., który jest częścią dokumentacji Metryki Józefińskiej tej miejscowości. Wynika z niego, że tylko organista, paroch, pisarz i młynarz utrzymywali się z zajęć pozarolniczych. Reszta mieszkańców żyła głównie z uprawy ziemi.

W Uściu Ruskim, jak i w innych miejscowościach Beskidu Niskiego gospodarowanie było niezwykle trudne. Pomimo tego, że gospodarstwa miały dość duży areal, efektywność uprawy ziemi była bardzo słaba, o czym świadczą wskazane powyżej plony poszczególnych zbóż. Trzeba było obrobić zdecydowanie większy areal, aby uzyskać podobne zbiory jak w miejscowościach

²⁰ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CDIAL, fond 19, opis 2, sprawa 210, ark. 1-361. Oznaczenia: fl. – floren, kr – krajcar, h. – halerz.

położonych na obszarze pogórskim. Chociaż powyższa analiza dotyczy jednej przykładowej miejscowości, to należy zaznaczyć, że niemal we wszystkich osadach górskich sytuacja była podobna. Tam, gdzie znajdowały się góry i strome zbocza, nie dało się gospodarować inaczej niż poprzez zwiększenie hodowli zwierząt, kosztem gospodarki opartej na uprawie roli. Możliwa była tylko ewentualna uprawa zbóż jarych, które nie ulegały zniszczeniu, jak miałyby to miejsce w przypadku uprawy zboża ozimego. Jednak pomimo tego, nie przynosiły one takich plonów jak zboża jare uprawiane na północ od pasma Beskidu Niskiego. Przyczyną tego stanu rzeczy były nie tylko warunki naturalne, ale także uboga technika uprawy roli. To wszystko skutkowało niskimi zbiorami zboża.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Narodowe w Krakowie, Teki Antoniego Schneidra, sygn. TSchn. 1811.
Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, fond 146, opis 81, sprawa 18; fond 19, opis 2, sprawy 210-213.

Źródła drukowane

Continuatio edictorum, mandatorum et universalium in regnis Galicae et Lodomeriae a die 1. Januarii ad ultimam decembris anno 1782 emanatorum. Kontynuacja wyroków y rozkazów powszechnych w Galicji i Lodomerii Królestwach od dnia 1. Stycznia aż do końca Grudnia Roku 1782 wypadłych.
Continuatio edictorum mandatorum et universalium in regnis Galiciae et Lodomeriae a die 1. Januarii ad ultimam Decembris Anno 1785 emanatorum. Kontynuacja wyroków y rozkazów powszechnych w Galicji i Lodomerii królestwach od dnia 1. Stycznia aż do końca grudnia roku 1785 wypadłych.
Edicta et Mandata Universalia Regnis Galiciae et Lodomeriae a Die 11. Septembr[is] 1772 Initae Possessionis Promulgata. Rozkazy y Ustawy Powszechne Krolestwom Galicji y Lodomerji od Dnia 11. Wrzesnia 1772 Obięcia Possessyi Ogłoszone.

Opracowania

Barwiński, Eugeniusz. 1935. „Pierwsze podziały administracyjne Galicji”. *Ziemia Czerwieńska*, z. 1: 1-11.
Falniowska-Gradowska, Alicja. 1982. *Studia nad społeczeństwem województwa krakowskiego w XVIII wieku*, Warszawa: PWN.
Gernrath, Johann Conrad. 1825. *Abhandlung der Bauwissenschaften oder Theoretisch-praktischer Unterricht in der gemeinen burgerlichen Baukunst, in dem Strassenbau, und in der Hydrotechnik oder Wasserbaukunst, für angehende Ingenieurs, Hydrotekten,*

- Bauleute, Brunnenmeister und Muller, dann zum Gebrauch der Wirtschaftsämter*, t. 2. Brunn: J. G. Gaftl.
- Linden, Joseph. 1840. *Grundsteuerverfassung in den deutschen und italienischen Provinzen der österreichischen Monarchie mit vorzüglicher Berücksichtigung des stabilen Katasters*, t. 1. Kraków: F. Volke.
- Nowak, Daniel. 2021. *Metryka Józefińska (1785-1789), Metryka Franciszkańska (1819-1820) i Stały Kataster Galicyjski (1844-1854). Studium źródłoznawcze*. Krosno: Ruthenus.
- Rozdolski, Roman. 1962. *Stosunki poddańcze w dawnej Galicji*, t. 2. Warszawa: PWN.
- Styś, Wincenty. 1932-1933. „Metryki gruntowe józefińskie i franciszkańskie jako źródła do historii gospodarczej Galicji”. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, t. 2: 86-97.